

21 april 2023, ARCAM Amsterdam
Speech afscheid Cilly Jansen

Allereerst wil ik jullie allemaal graag bedanken. Niet alleen omdat jullie hier zijn gekomen, maar vooral voor de samenwerking met ieder van jullie in de afgelopen jaren. Daarover zou ik een paar dingen willen zeggen. Om me niet te verliezen in de vele verhalen over alles wat we in al die jaren hebben gedaan heb ik hierover iets opgeschreven in een poging om het beperkt te houden.

Sommigen van jullie stonden helemaal aan het begin van Architectuur Lokaal, zoals Kees van Esch namens de welstandsorganisaties en Peter Dordregter vanuit de VNG - en Ton Idsinga, vanuit het ministerie van WVC, waar de basis voor het architectuurbeleid werd gelegd. Anderen, collega's en bestuurders, waren vele jaren lang betrokken, zoals Margot de Jager, Wendeline Dijkman, Indira van 't Klooster en Tom Prins, die allemaal zo'n 10 tot 15 jaar bij Architectuur Lokaal hebben gewerkt. Dat geldt ook voor bestuurders als voorzitters Felix Rottenberg, Yves de Boer, en ook Margreeth de Boer.

Wie er áltijd bij was, is natuurlijk Adri Duivesteijn, in de voorfase, bij de oprichting, in het eerste bestuur. Al een jaar voordat de stichting kon worden opgericht vroeg hij of ik betrokken wilde zijn bij wat Architectuur Lokaal zou worden, ook al kon hij toen, tijdens voorbereidend overleg met onder meer de ministeries van WVC en VROM, nog niet zeggen waar het precies om zou gaan. Hij is altijd onze trouwe vriend en bondgenoot gebleven, en voor mij een geweldige steun in goede en in minder goede tijden. Zonder Adri hadden we niet kunnen doen wat we hebben gedaan. Tot op het laatst was hij zeer nauw betrokken bij alle ontwikkelingen. Ontzettend jammer dat hij er niet meer bij kan zijn, en fijn dat Liesbeth en Alisa-Jo zijn gekomen.

Op de kop af 31 jaar geleden, dus eigenlijk geen 30, zaten Adri en ik in café Dudok in Rotterdam; daar bedachten we de naam Architectuur Lokaal. Die naam heeft later in het bestuur geregeld tot discussie geleid, hij werd misschien ouderwets, en het idee dat het met het vorderen der jaren niet meer alleen om architectuur ging, leefde ook bij buitenstaanders. De post die we kregen was meer dan eens geadresseerd aan Architectuur Totaal. Maar eigenlijk werd de naam Architectuur Lokaal goed begrepen, ook in het buitenland, zonder vertaling.

Het werk ging in de loop der jaren inderdaad niet meer alleen over architectuur, maar steeds meer over wat we *bouwcultuur* zijn gaan noemen. Vijftien jaar geleden introduceerden we deze term in Nederland. Dat deed ik in het redactioneel van ons mooie tijdschrift, nummer 60 (toch even uitweiden: we maakten er 98, met een interval van vier jaar wegens geldgebrek. De hele reeks is digitaal beschikbaar en geeft een geweldig beeld van de ontwikkelingen in beleid en praktijk in Nederland).

Nummer 60 volgde op een van de grote manifestaties, die we elke vier jaar voor de nieuw gekozen wethouders organiseerden, enkele maanden na de gemeenteraadsverkiezingen. Er zijn zeven van die manifestaties geweest, daar kwamen honderden mensen uit het hele land naar toe: wethouders, raadsleden, architecten, ontwikkelaars, onderzoekers, studenten, critici, van alles.

We brachten het germanisme *Baukultur* mee uit een bijeenkomst van het toenmalige Europese forum voor architectuurbeleid (EFAP). Dat vond in 2007 plaats in Hamburg, tijdens het Duitse voorzitterschap van de Europese Unie, met als titel *Building Culture for Sustainable Development*. We vonden elkaar daar in het begrip *Baukultur* dat werd opgevat als een verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel - niet alleen die van professionals. Met deze naam werd toen ook de *Stiftung Baukultur* in Duitsland opgericht.

Tot die tijd gebruikten we als ondertitel *platform voor gemeentelijk architectuurbeleid*. Maar sinds Hamburg noemen we Architectuur Lokaal *kenniscentrum voor bouwcultuur*. Die term is later omarmd door het Atelier Rijksbouwmeester; daar heb ik het indertijd geregeld met André Mol over gehad. Pas tien jaar later, in 2018, is het belang van bouwcultuur internationaal onderschreven in de Europese *Verklaring van Davos*; ook door het ministerie van OCW. Weliswaar in een beetje kromme Nederlandse vertaling, maar goed, het woord staat ook nog niet in de Van Dale.

In ons werk hebben we steeds gezocht naar manieren om aan bouwcultuur bij te dragen en om voorbeelden en werkwijzen aan te reiken. Dirk Sijmons noemde ons werk 'pionieren', en dat was het ook wel. Er is geen school waar je kunt leren opdrachtgeven.

30 jaar geleden waren opdrachtgeverschap en ontwerp vooral lokaal georganiseerd. Toen ik begon kwam nog voor dat gemeenten werkten met eigen architectenlijstjes. En wie nieuwe ontwikkelingen wilde zien moest op pad om ter plaatse te gaan kijken. Ik vind dat je dat nog steeds zou moeten doen, maar indertijd kon dat nauwelijks anders omdat alles volstrekt analoog georganiseerd was - en de meeste mensen nog woonden in de plaats waar ze werkten.

De terminologie van 'netwerken' en 'verbinden' gebruikten we natuurlijk ook nog niet zoals nu. Maar eigenlijk deden we dat wel, netwerken en verbinden; nog niet zo divers en internationaal als nu - het was een begin.

Zoals met de bijeenkomsten van lokale initiatieven waarbij Maarten Kloos zo'n belangrijke rol heeft gespeeld - vanuit Arcam, waar we vandaag op bezoek zijn, en dat Indra nu zo geweldig voortzet. Binnen tien jaar, op het hoogtepunt, waren er 50 gemeenten met een architectuurcentrum.

Of met de stadsbouwmeesters, een klassieke functie die met name door de toenmalige stadsarchitect van Haarlem, Thijs Asselbergs, is gerelateerd aan het architectuurbeleid. Ook de nieuwe provinciale kwaliteitsteams die werden gevormd sloten aan. Sinds het

Rijksbouwmeesterschap van Mels Crouwel, rond 2004, werken we voor dit bouwmeestersnetwerk samen met het College van Rijksadviseurs.

De architectuurinstellingen en bouwmeesters komen nog altijd bij elkaar en ze dragen nog steeds bij aan de ontwikkeling van een bouwcultuur. Dat geldt in veel bredere zin ook voor de samenwerking die er altijd is geweest met de Rijksbouwmeester - ik heb er negen meegemaakt - en met diens Atelier. Zeker in de afgelopen tien jaar, waarin we aandacht voor architectuurbeleid bij de ministeries en adviescommissies voor ruimte en cultuur met wisselend succes moesten bevechten, hebben we samen met de Rijksbouwmeesters veel kunnen bereiken. Dat is voor hen ook niet altijd makkelijk geweest. Bijvoorbeeld bij een van onze Europese Aanbestedingendagen, in 2009. Toen werd duidelijk wat de financiële crisis kon gaan betekenen en dat werd een emotionele bijeenkomst met architecten en projectontwikkelaars. In samenwerking met Liesbeth van der Pol konden we ook in de crisisjaren aandacht blijven geven aan verbeteringen voor betere procedures en voor het bieden van ruimte aan jonge ontwerpers. Haar inzet in die tijd is belangrijk gebleken voor de aandacht die we in de jaren daarna aan nieuwe generaties zijn blijven geven.

Het indertijd vooruitstrevende beleid trok ook buiten Nederland veel aandacht. We hebben samengewerkt met initiatieven voor architectuurbeleid en opdrachtgeverschap in bijna alle Europese landen en ook daarbuiten. Zoals in Chili, waar we concreet konden bijdragen aan de opzet van lokale netwerken in Santiago. Andersom hebben we natuurlijk ook het nodige geleerd uit andere landen.

Er is erg veel veranderd in 30 jaar. Het opdrachtgeverschap is verbreed van architectuur naar erfgoed, stedenbouw, landschap, infrastructuur - en uiteindelijk van ruimtelijke naar maatschappelijke opgaven, en naar de actuele globale vraagstukken die u allemaal wel kent.

De opdrachtgevers zelf zijn ook veranderd. Bij de start waren wethouders in de toen bijna 600 gemeenten afkomstig uit landelijke politieke partijen. Maar al snel kwamen er steeds meer lokale partijen bij en dat had grote gevolgen voor ons werk. Daarnaast waren opdrachtgevers steeds vaker private partijen, zoals geprivatiseerde woningcorporaties en gedecentraliseerde schoolbestuurders. En daarop volgden dan weer commerciële adviseurs, projectmanagers en inkopers. Voor de opkomende projectontwikkelaars ging algemeen belang niet per definitie boven commerciële belangen.

En uiteindelijk kwamen ook de particuliere initiatiefnemers erbij. Daarbij wordt vaak gedacht aan mensen die hun eigen huis willen bouwen, maar er zijn zoveel meer initiatieven. Zoals die van kunstenaars als Johan Wagenaar bij schuldhelpverlening voor jongeren, en waarbij het ontwerpen van ruimten waar zij zich veilig voelen en weer zelfvertrouwen kunnen opbouwen belangrijk is. Of aan ouders zoals Carien Rombach, met wie plannen zijn gemaakt voor zelfstandige huisvesting voor kinderen met een beperking. Dat zijn bijzondere projecten

geweest, waarvan we veel hebben geleerd; niet alleen voor opgaven elders, maar ook gewoon zelf.

Bij alle programma's en projecten hebben we ons gericht op de fundamenteën van het opdrachtgeverschap: het formuleren van ambities en vervolgens op de opgaven. Het blijft nog altijd een hele klus om plannen integraal af te wegen, zonder ruimte te verspillen, en daarvoor draagvlak te vinden. Dat is nog steeds nodig en dat spreekt nog steeds niet vanzelf. We hebben daartoe altijd samenwerking gezocht met architecten, die kunnen helpen om programma's en belangen samen te brengen. Ook daarom geven we steeds zoveel aandacht aan architectenselecties, zoals prijsvragen, die ook meer mogelijkheden voor jongeren bieden, en die niet gaan om het 'meest geschikte' bureau, maar juist om het beste plan.

Door veranderingen in opdrachtgeverschap en opgaven is ook voor architecten enorm veel veranderd. Aan hen wordt steeds meer gevraagd om samenwerking, in teams, met daarin kennis van ontwerp, techniek, landschap, natuur, ecologie, energie, biobased bouw materiaal enzovoorts. We komen steeds vaker ook de vraag naar betrokkenheid van kunstenaars en schrijvers tegen. Toen Felix Rottenberg voorstelde om weer een stadsbouwmeester in Amsterdam aan te stellen, dacht Floris Alkemade daarbij aan een filosoof.

Ik denk dat ik jullie weinig nieuws vertel, jullie waren er allemaal bij. Maar het geeft een beeld van pionieren vanuit een analoge wereld naar die van kunstmatige intelligentie in een globale context. Het leek me zinvol om die overgangsfase te borgen. Daarom draag ik het archief van mijn periode bij Architectuur Lokaal volgende week over aan het Rijksarchief voor Nederlandse Architectuur en Stedenbouw, dat wordt beheerd door het Nieuwe Instituut. Ik hoop dat nieuwe generaties op dit bouwcultuur-erfgoed kunnen voortbouwen op hun manier.

Graag wil ik iedereen nogmaals heel hartelijk bedanken voor de bijdragen die daaraan zijn geleverd: collega's, oud-collega's, bestuurders, architecten, bouwmeesters, architectuurinstellingen, opdrachtgevers en alle anderen met wie ik mocht samenwerken. Met name noem ik daarbij nog eens de Raad van Toezicht, het bestuur en onze zakelijk leider, Yves de Boer, Thijs Asselbergs, Jeroen Kok en Tom Prins.

Tenslotte: ik vind het echt eervol dat jullie de moeite hebben genomen om hier vanmiddag te zijn. Het lijkt wel een reünie. Aan ieder van jullie heb ik goede herinneringen. En natuurlijk herhaal ik graag nog eens de woorden van Ypke Gietema, indertijd als wethouder van Groningen ook nauw betrokken bij Architectuur Lokaal: "goed opdrachtgeverschap is jezelf omringen met kameraden". Dat is het gevoel wat jullie mij in het werk bij Architectuur Lokaal hebben gegeven, en dat ik nu ook heb. Ik hoop dat dat ook voor jullie geldt, en dat we elkaar nu nog eens kunnen spreken voordat ik Architectuur Lokaal echt ga verlaten.